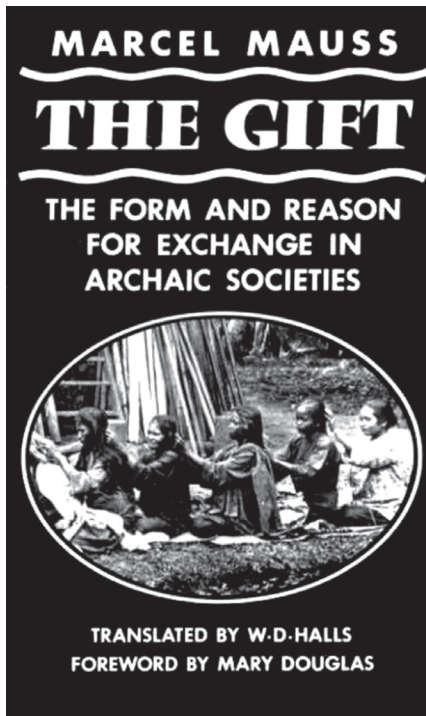

ของขวัญ: รูปแบบและเหตุผลของการแลกเปลี่ยนในสังคมโบราณ

จิรวัดน์ รักชาติ¹

เมื่อไม่นานมานี้ผู้เขียนมีโอกาสดำรงงานเขียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอยู่คนึงนึกถึงเรื่อง **ของขวัญ: รูปแบบและเหตุผลของการแลกเปลี่ยนในสังคมโบราณ** หรือชื่อภาษาอังกฤษว่า *The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies* ซึ่งเป็นผลงานอันโด่งดังนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสผู้เป็นหลานชายของ Emile Durkheim (1858 – 1917)² นามว่า **Marcel Mauss** (1872 – 1950) โดยเล่มที่ผู้เขียนได้อ่านนี้เป็นเล่มที่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี 1990 โดย W.D. Halls และเขียนคำนำโดย Mary Douglas

หลังจากอ่านจนจบเล่ม ผู้เขียนในฐานะนักเรียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็เกิดความรู้สึกประทับใจ สนใจ ปนกับความฉงนสงสัย และก่อให้เกิดประเด็นคำถามต่าง ๆ ที่ตามมาอีกไม่น้อยเลยทีเดียว

ในงานชิ้นเอกนี้ Marcel Mauss ได้พยายามนำเสนอเรื่องราวของ “ของขวัญ” (The Gift) ในมุมมองที่แตกต่างจากความเข้าใจของคนทั่วไป เขาศึกษาผ่านการศึกษเปรียบเทียบการมอบของขวัญในสังคมโบราณ (archaic societies) ของชนเผ่าต่าง ๆ บริเวณหมู่เกาะแปซิฟิก ได้แก่ Polynesia Melanesia และพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอเมริกาโดยใช้วิธีศึกษาที่เน้นการเก็บข้อมูลจากเอกสารชั้นสองจำนวนมากเพื่อนำมาวิเคราะห์หากฎเกณฑ์พื้นฐานของ “ระบบของขวัญ”

¹ อาจารย์กลุ่มวิชาสหวิทยาการสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

² Emile Durkheim เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของสังคมวิทยาสสมัยใหม่ เกิดในปี 1858 และเสียชีวิตในปี 1917

ในตอนแรกเมื่อเริ่มศึกษา Mauss ค่อนข้างประหลาดใจและตั้งคำถามกับข้อค้นพบของนักมานุษยวิทยาคนดังรุ่นราวคราวเดียวกันอย่าง Malinowski (1953)³ จากงานศึกษาเรื่อง Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea ที่ศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนามอยู่ในแถบหมู่เกาะ Melanesia และเสนอข้อค้นพบว่า ของขวัญที่ชนเผ่าต่าง ๆ ในหมู่เกาะนี้มอบให้แก่กันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ของขวัญที่ให้โดยหวังผลตอบแทน และของขวัญที่ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ (pure gift) เช่น ของขวัญที่สามีมอบให้กับภรรยา

แต่ผลการศึกษาเรื่องการแลกเปลี่ยนของขวัญของ Malinowski ในขณะนั้นได้ทำให้ Marcel Mauss รู้สึกขัดแย้งเป็นอันมากเพราะจากงานศึกษาค้นคว้าเรื่องระบบของขวัญ (The Gift) ของเขากลับพบว่า การให้ของขวัญ ของกำนัลหรือของรางวัลทุกชนิดไม่ได้เกิดจากการให้อย่างบริสุทธิ์ใจ (pure gift) แต่การมอบสิ่งของหรือของขวัญทั้งหลายนั้นล้วนเกิดขึ้นจากเหตุผลทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ การให้ของขวัญหรือของกำนัลนั้นเป็นการกระทำเพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนจากผู้รับกลับคืนมายังผู้ให้ ซึ่งในแง่หนึ่งการที่สามีให้ของขวัญแก่ภรรยาก็เป็นการหวังผลในการมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาตนเอง หรือแม้แต่การที่มนุษย์บวงสรวง บนบานสานกล่าวหรือบูชาโยนก็หวังผลประโยชน์ตอบแทนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน

ในงานศึกษาเรื่อง The Gift (1990) นั้น Marcel Mauss นำเสนอมนทัศน์ประการสำคัญที่ว่าด้วยเรื่องระบบของขวัญ (The gift) และการแลกเปลี่ยน (exchange) ไว้อย่างน้อย 4 ประเด็น

ประเด็นแรก เขามองว่า “ของขวัญ” หรือ “ของกำนัล” มีคุณลักษณะและมีความหมายที่ซับซ้อน สิ่งของที่ถูkmอบให้เป็นของขวัญนั้น ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งของที่ไร้ชีวิตจิตใจ แต่หลังจากที่สิ่งของนั้นถูกมอบไปแล้วจะกลายเป็นของขวัญที่มีจิตวิญญาณอยู่ในตัวของมันเอง เรียกว่า “จิตวิญญาณของสิ่งของ” (spirit of things) ที่ผู้รับสิ่งของนั้นต้องมีพันธะที่จะต้องตอบแทนกลับคืนมาแก่ผู้ให้ด้วย โดย Mauss ศึกษากรณีชนเผ่า Maori และยกตัวอย่างถึงการให้ของขวัญที่เรียกว่า “Tonga” ที่ของขวัญนี้จะมีจิตวิญญาณที่เรียกว่า “hau” ผูกติดอยู่กับสิ่งของหรือของขวัญตลอดเส้นทางการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อผู้รับได้รับของขวัญแล้ว ผู้รับจะต้องตอบแทนของขวัญคืนแก่ผู้ให้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สิ่งของ แรงงาน สินค้า การจัดงานเลี้ยง เพราะพวกเขาเชื่อว่าถ้าหากรับของขวัญแล้วไม่แลกเปลี่ยนคืนกลับไปแล้ว คนที่ได้รับของขวัญอาจประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ เนื่องจากจิตวิญญาณ

³ Bronislaw Malinowski เกิดเมื่อปี 1884 เสียชีวิตปี 1942

ที่อยู่ในของขวัญนั้นได้ ซึ่งต่อมาแนวความคิดมองสิ่งของเช่นนี้ได้มีอิทธิพลอย่างมากกับ นักมานุษยวิทยายุคหลังอย่าง Appadurai (1986) ในงานศึกษาเรื่อง The Social Life of Things: commodities in Cultural Perspective ที่เสนอว่า “สิ่งของ” ก็มีชีวิตทางสังคม เช่นเดียวกับมนุษย์และโลกของสิ่งของก็ไม่อาจแยกออกจากโลกของคนและระบบ การแลกเปลี่ยนได้ โดยในเวลาต่อมากรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องสิ่งของเช่นนี้ได้กลายเป็น กรอบแนวคิดของงานศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา เศรษฐกิจและงานที่ศึกษาถึงระบบสินค้า และการแลกเปลี่ยนอื่น ๆ เช่น งานศึกษาของปนัดดา ชำนาญสุข (2550) เรื่อง สองเรา: มอเตอร์ไซด์กับการหลงใหลคลังโคลั้วตฤณในโลกของวัยรุ่น ที่ศึกษาถึงความหมายของ รถจักรยานยนต์ ซึ่งได้กลายเป็นสินค้าในสังคมสมัยใหม่ ยังกลายเป็นสิ่งที่มีชีวิตทางสังคม มีคุณค่าและมีความหมายในสายตาของผู้บริโภคที่เป็นวัยรุ่น

ประเด็นที่สอง ของขวัญถูกแลกเปลี่ยนในหลายระดับ โดยของขวัญอาจถูก แลกเปลี่ยนได้ในระดับปัจเจก-ปัจเจก เครือญาติ-เครือญาติ ชุมชน-ชุมชน และคน-สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดย 1) ของขวัญที่แลกเปลี่ยนระหว่างปัจเจกกับปัจเจก เป็นการให้ของขวัญระหว่างบุคคล เพื่อหวังประโยชน์ตอบแทนระหว่างกัน และการให้ของขวัญยังแสดงถึงสถานะที่แตกต่างกันในสังคมที่คนได้รับจะต้องพยายามแลกเปลี่ยนของกลับคืนแก่ผู้ให้ด้วยสิ่งของหรือของขวัญ ที่มีมูลค่าเท่ากันหรือสูงกว่าเพื่อแสดงถึงสถานะที่เท่าเทียมกัน 2) การแลกเปลี่ยนระหว่างเครือญาติ กับเครือญาติ เป็นการให้ของขวัญกับเครือญาติของตนในโอกาสต่าง ๆ เช่น การคลอดบุตร การเจ็บป่วย หรือการที่เด็กสาวเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ เพื่อทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ มีความเข้มแข็งมากขึ้น หรือในบางกรณีการให้ของขวัญกับเครือญาติยังแสดงให้เห็นถึง การต่อต้านความสัมพันธ์ในระบบชายเป็นใหญ่ด้วย 3) การให้ของขวัญระหว่างชุมชนหรือ ระหว่างเผ่า เป็นเหมือนการสร้างพันธะและข้อผูกมัดหลายประเภทเพื่อให้แต่ละเผ่าทำตาม ข้อตกลงระหว่างกัน เช่น พันธะด้านการรักษาความสงบ การสงบศึกระหว่างเผ่า พันธะ ทางด้านการค้า 4) การแลกเปลี่ยนระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นไปในลักษณะของการ “บูชาญ” (sacrifice) เพื่อมอบของขวัญให้แก่เทพเจ้าเพื่อให้เทพเจ้าตอบแทนคืนกลับมาให้ มนุษย์ และ Mauss ได้ยกตัวอย่างถึงการมอบของขวัญให้กับเหล่าพราหมณ์และการบริจาค สิ่งของในศาสนาฮินดูว่ายังช่วยให้ผู้ให้ได้รับผลตอบแทนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามมาในรูปแบบ ต่าง ๆ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เช่น เมื่อผู้ให้ได้อบอาหารแล้วเขาก็จะได้รับอาหารชนิด เดียวกันตอบแทนกลับคืนมาซึ่งอาจจะได้รับในโลกนี้หรือโลกหน้าก็ได้ และผลพลอยได้ จากการมอบของให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาก็ยังทำให้ผู้ให้มีความมั่นใจในสังคมอีกด้วย

ประเด็นที่สาม การมอบของขวัญได้กลายเป็นต้นทุนแห่งเกียรติยศ หน้าตาและ การสร้างความน่าเชื่อถือในสังคม กล่าวคือ ระบบของของขวัญและการให้ของขวัญมีความเกี่ยวพัน

กับเกียรติยศ (honour) และความน่าเชื่อถืออย่างมาก เพราะการให้ของขวัญแต่ละครั้ง ผู้ให้จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม อีกทั้งการให้และของขวัญที่นำมาแลกเปลี่ยนยังบ่งบอกถึงระดับความมีเกียรติระหว่างผู้ให้กับผู้รับด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ Mauss ได้ยกตัวอย่าง ประเพณีการมอบของขวัญ (potlatch) ของชาวเผ่าอินเดียนแดงแถบตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศสหรัฐอเมริกาที่แจกของให้ผู้มาเยือน และอธิบายเพิ่มเติมว่านอกจากการแลกเปลี่ยนของขวัญเหล่านี้จะเป็นการถักทอความสัมพันธ์กับอาคันตุกะผู้มาเยือนแล้ว ประเพณีนี้ยังแสดงถึงเกียรติและชื่อเสียงของผู้ให้ด้วย เพราะคนที่มีตำแหน่งสูงหรืออยู่ในตระกูลสูงก็จะต้องมอบของขวัญที่มีมูลค่าสูงให้กับผู้รับ ในขณะที่ผู้รับที่มีฐานะหรือตระกูลสูงก็ต้องเสาะหาของขวัญที่มีมูลค่าเท่ากับหรือมากกว่ามาแลกเปลี่ยนเพื่อแสดงให้เห็นฐานะและเกียรติของวงศ์ตระกูลของตนเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น Mauss ยังขยายความว่าสมาชิกเผ่าอินเดียนแดง (Kwakiutl) และชนพื้นเมืองในอลาสกา (Haida) ต่างก็มีความเชื่อเรื่องเกียรติ ศักดิ์ศรีและหน้าตา (idea of face) เหมือนกันจนมีคำกล่าวว่า “หัวหน้าที่ไม่มีของขวัญตอบแทน ก็เป็นหัวหน้าที่มีหน้าตาเน่าเหม็น” หรือเป็นหัวหน้าที่ไม่มีเกียรติ

นอกจากนั้นการให้ของขวัญยังถือเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือ (credit) ในการทำธุรกิจการค้าระหว่างเผ่าอีกด้วย เพราะในบางคราวการให้ของขวัญระหว่างเผ่าอาจเป็นการทำข้อตกลงล่วงหน้าระหว่างกันว่าจะซื้อ-ขายสินค้าของกันและกันตามระยะเวลาหรือตามข้อตกลงที่ทำร่วมกันไว้

ประเด็นที่สี่ การให้ของขวัญเป็นไปตามหลักศีลธรรมและเพื่อเป็นทุนทางสังคม การมอบของขวัญด้วยการบริจาคให้กับคนยากไร้ (alms) เป็นเรื่องที่พึงกระทำในสังคมเพื่อทำให้ผู้ให้มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้าตามหลักศาสนา เพราะหากไม่มอบของขวัญเหล่านี้ให้คนทุกหย่อมหญ้าคนที่มีความยากก็อาจถูกลงโทษโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ โดย Mauss ยกตัวอย่างการบริจาคของชาวชูดานที่มีความเชื่อว่าการมอบเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดของตนให้กับคนยากจนจะทำให้ข้าวโพดในไร่ของตนรอดพ้นจากโรคระบาดได้

การให้ของขวัญในกรณีนี้จึงเป็นการมอบตามหลักศีลธรรมโบราณของการให้ของขวัญ (the ancient morality of the gift) เพื่อกลายเป็นหลักการสร้าง “ความยุติธรรม” ในสังคมเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขแต่ในด้านตรงกันข้ามการมอบของขวัญก็ถูกใช้เพื่อประโยชน์ในการเป็นทุนทางสังคม (social capital) เพื่อทำให้คนยอมรับและสร้างชื่อเสียงทางสังคมได้เช่นกัน ในประเด็นนี้เพื่อให้เห็นเด่นชัดมากขึ้น Mauss ได้ยกตัวอย่างถึงการมอบของขวัญเพื่อสงเคราะห์คนยากไร้ของนักการเมืองว่าในบางกรณีนอกจากผู้ให้จะทำเพื่อศีลธรรมแล้ว พวกเขายังทำไปเพื่อหวังประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและการได้รับการสนับสนุนจากผู้คน เช่น กลุ่มคนทำนโยบายสาธารณะทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

ที่พยายามอ้างว่าทำเพื่อส่วนรวม แต่ขณะเดียวกันพวกเขาก็ใช้การมอบของขวัญเป็นทุนทางสังคม ในการก่อร่างสร้างฐานเสียงและสถานะทางการเมืองเพื่อให้คนสนับสนุนมากขึ้นเช่นกัน

งานในยุคต่อมา ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (1930–2002) นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา ชาวฝรั่งเศส ได้นำแนวคิดเรื่องระบบการให้ของขวัญของ Mauss มาต่อยอด และขยายความว่า การมอบของขวัญและของกำนัล สิ่งที่ได้รับและผู้รับควรตระหนักเพิ่มเติมก็คือ “ระยะห่างของเวลาในการมอบคืน” (timing) และบูร์ดิเยอยังเสนอว่า การให้ของขวัญตอบแทน จะไม่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันที แต่จะมีการเว้นระยะห่างของเวลาในการมอบคืนอยู่เสมอ เพราะการเว้นช่วงระยะห่างของเวลาที่เพียงพอจะไม่ทำให้รู้สึกได้ว่า “ของขวัญ” เป็นการแลกเปลี่ยนเชิงผลประโยชน์ แต่กระนั้นมุมมองของบูร์ดิเยอ ในเรื่องของขวัญก็มีความคล้ายคลึงกับ Mauss เช่นกัน โดยเขามองว่าการให้ของขวัญไม่ใช่การให้แบบบริสุทธิ์ใจ แต่แฝงไว้ด้วยความหมายว่า ควรมีการให้ตอบแทนซึ่งกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่า เมื่อได้รับของขวัญ แล้วผู้รับควรมีการตอบแทนให้ผู้ให้ด้วย มันเป็นพันธะระหว่างผู้รับและผู้ให้ที่นำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะเดียวกันการเลือกของขวัญตอบแทนก็ไม่สามารถมอบคืน สิ่งเดียวกับที่ได้รับมา เพราะจะดูเหมือนว่าผู้รับปฏิเสธการคัดสรรและไม่ตรีจากผู้ให้ (รัฐตะวัน, 2556: 5)

ดังนั้นการได้มีโอกาสศึกษาผลงานชิ้นเอกของ Marcel Mauss เรื่อง The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies จึงทำให้ผู้เขียนในฐานะ นักเรียนสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้มีโอกาสเปิดโลกทัศน์มุมมองและข้อถกเถียงเชิงวิชาการในประเด็นของการให้สิ่งของ ระบบของขวัญ การมอบของกำนัลและการแลกเปลี่ยน ได้อย่างละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น

ขณะที่ผลงานเรื่อง The Gift ของ Mauss ค่อนข้างจะเป็นการพยายามนำระบบของขวัญและการแลกเปลี่ยนสร้างเป็นกฎเกณฑ์อย่างตายตัว และยังฟันธงอย่างชัดเจนลงไปถึงเป้าประสงค์ของการมอบของขวัญว่าจำเป็นต้องมีนัยยะของแลกเปลี่ยนผลประโยชน์อยู่ร่ำไป ซึ่งแม้ว่าในบางประเด็นผู้เขียนจะเห็นด้วยและคล้อยตามความคิดของ Mauss แต่ในขณะเดียวกันผู้เขียนกลับมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งและพยายามเสาะหาข้อถกเถียงอยู่หลายครั้งหลายคราวขณะที่อ่าน เพราะการสร้างกฎเกณฑ์เรื่องระบบของขวัญและการแลกเปลี่ยนของ Mauss ดูเหมือนว่าจะเป็นการตีขลุมเหมารวม มองมนุษย์ในแง่ลบและมียอคติจนเกินไปซึ่งบ่อยครั้งผู้เขียนก็อดตั้งคำถามไม่ได้ว่า “การมอบของขวัญ” “ให้ของกำนัล” “การให้” หรือ “การช่วยเหลือแบบต่าง ๆ” ที่ไม่ได้หวังผลประโยชน์ใด ๆ อาจเกิดขึ้นมาได้บ้างหรือไม่ และในสังคมไทยการที่พ่อแม่หรือญาติพี่น้องมอบของขวัญให้กับบุตรหลานด้วยความรักหรือความเสน่หาจำเป็นต้องหวังผลประโยชน์จากบุตรหลานด้วยหรือไม่? หรือ

พวกเขาที่เป็นผู้ให้เหล่านั้นอาจจะไม่ต้องการผลประโยชน์หรือผลตอบแทนใด ๆ กลับคืนจากบุตรหลานของตนเลยก็อาจเป็นไปได้ เช่น กรณีของผู้เป็นแม่ชาวเชียงรายวัย 41 ปี ที่สละชีวิตกระโดดลงไปช่วยลูกสาววัย 3 ขวบขณะกำลังจมน้ำ ทั้งที่ตัวเองก็ว่ายน้ำไม่เป็น แต่ก็ยังกระโดดลงไปในคลองชลประทานเพื่อช่วยลูกจนจมน้ำเสียชีวิต แต่ลูกก็ยังได้เกาศพแม่ลอยคออยู่กลางน้ำจนมีผู้มาพบเห็นและเข้ามาช่วยเหลือ (เว็บไซต์กรุงเทพมหานคร, 2558) กรณีการทำทานของชาวไทยและชาวต่างชาติช่วยกันร่วมบริจาคเงินให้กับลุงเอี่ยมชายพิการวัย 62 ปี ผู้ซึ่งบริจาคเงินให้กับวัดไร่ขิงเป็นจำนวน 999,999.99 บาท และลุงเอี่ยมก็ยังคงมุ่งมั่นตั้งใจจะนำเงินที่รวบรวมได้ไปบริจาคให้ได้อีก 2 ล้านบาทด้วย (เว็บไซต์ไทยรัฐออนไลน์, 2555) กรณีการที่ครูบาอาจารย์มอบความรู้ ทุ่มเทแรงกายใจและเสียสละเวลาของตนเองนอกเวลาทำงานอยู่จนถึงดึกดื่นเพื่ออบรมสั่งสอนลูกศิษย์ก็ทำได้หวังผลตอบแทนใด ๆ จากลูกศิษย์เหล่านั้น หรือจากประสบการณ์ในวัยเด็กของผู้เขียนเอง ที่เย็นวันหนึ่งจำเป็นต้องเดินเท้ากลับบ้านเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร แต่ระหว่างทางก็ได้รับความช่วยเหลือจากสามภรรยาคนหนึ่งซึ่งรถจักรยานยนต์ผ่านมาให้หนึ่งซ้อนท้ายไปส่งจนถึงบ้านของผู้เขียน ทั้งที่บ้านของสามภรรยาคู่นั้นก็ไม่ได้อยู่ในเส้นทางนั้นและผู้เขียนกับพวกเขาก็ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ซึ่งจนถึงปัจจุบันผู้เขียนก็ยังไม่ทราบชื่อหรือไม่ได้พบเจอพวกเขาอีกเลย (ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณสามภรรยาคู่นั้นไว้ ณ ที่นี้) ดังนั้นหากข้อสงสัยของผู้เขียนเป็นเช่นนั้นจริง การที่ Mauss พยายามจะสร้างกฎเกณฑ์ของระบบของขวัญและการให้อย่างสรุปแบบเหมารวมก็ไม่น่าจะสามารถอธิบายกรณีของ “การให้” ในสถานการณ์เหล่านี้ได้เช่นกัน

แต่อย่างไรก็ดีคุณูปการที่สำคัญยิ่งจากงานศึกษาของ Marcel Mauss เรื่อง The Gift สำหรับผู้เขียนก็คือการได้เปิดโลกทัศน์และมุมมองให้เห็นถึงมิติของการแลกเปลี่ยนสิ่งของของกานัล การให้ และการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถถดถอยไปสู่การศึกษาของขวัญ และการแลกเปลี่ยนบริบทอื่น ๆ ในสังคมได้เช่นกัน โดยผู้เขียนให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันในบริบทสังคมภาคเกษตรและสังคมชนบทของประเทศไทย

หากลองหันกลับมามองความเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่ของไทยในปัจจุบันที่เริ่มเป็นเข้าสู่ลักษณะของการลงทุนของบริษัททุนร่วมกับคนในหมู่บ้าน อีกทั้งในสังคมเกษตรสมัยใหม่เกษตรกรหันมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อต้องการรายได้เงินสดมากขึ้น และหากพิจารณาปรากฏการณ์เหล่านี้ด้วยมโนทัศน์ของ “ระบบของขวัญ” และการแลกเปลี่ยนตามกรอบแนวทางการศึกษาและคำอธิบายของ Marcel Mauss จะพบว่าในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่นั้น “ของขวัญ” หรือ “ของกานัล” หรือ “การให้แบบอื่น” ก็ได้กลายเป็นสิ่งสำคัญในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมร้อยมิติด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบ

ใหม่ในสังคมเกษตรด้วยเช่นกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะพื้นฐานสังคมไทยที่ยังคงยึดมั่นจารีตประเพณีอย่างเข้มแข็งและให้ความสำคัญกับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากผู้มีอำนาจวาสนาบารมีและมีทรัพย์สินมากกว่าอยู่เป็นทุนเดิม จึงทำให้ระบบของขวัญและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในสังคมเกษตรกรรมของไทยยังคงดำเนินอยู่ควบคู่ไปกับระบบธุรกิจเกษตรสมัยใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่ ระบบของขวัญและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์อาจเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับปัจเจก-ปัจเจก และระดับกลุ่มเครือญาติ เพื่อดำรงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและรักษาผลประโยชน์เชิงธุรกิจไว้ในทางอ้อม กล่าวคือ ระบบของขวัญในสังคมเกษตรสมัยใหม่อาจเกิดในลักษณะเดียวกับการมอบของขวัญระหว่างหัวหน้าเผ่า (potlatch) เพื่อดำรงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและผลประโยชน์ด้านการค้าขายระหว่างเผ่าดังปรากฏในผลการศึกษาของ Mauss แต่ภาพที่ปรากฏและการมอบของขวัญหรือสิ่งของในสังคมเกษตรกรรมเช่นนี้อาจแตกต่างกันไปบ้างขึ้นอยู่กับบริบท เช่น ในบริบทสังคมเกษตรที่คนในชุมชนมีความขัดแย้งอย่างรุนแรงในประเด็นเรื่องมลพิษและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากเจ้าของฟาร์มไก่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ การมอบของขวัญเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จะเกิดขึ้นโดยกลุ่มเจ้าของฟาร์มไก่รวมตัวกันเพื่อมอบไข่ไก่บางส่วนในฟาร์มของตนเพื่อช่วยเหลืองานวัด กิจกรรมโรงเรียนและกิจกรรมของหมู่บ้าน หรือเจ้าของฟาร์มไก่หลายรายลงทุนมอบเงินสดจำนวนหลายหมื่นบาทมาบริจาคเพื่อบูรณะวัดประจำหมู่บ้านหรือยอมลงทุนสร้างศาลาสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านและได้จารึกชื่อของตนและครอบครัวเอาไว้ที่วัดหรือศาลาแห่งนั้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในหมู่บ้านและแลกกับการที่คนในหมู่บ้านจะยินยอมให้ตนทำฟาร์มไก่ในหมู่บ้านต่อไปอย่างราบรื่น ซึ่งไข่ไก่ที่มอบให้ในกิจกรรมต่าง ๆ เงินสดที่มอบให้วัด และการสร้างศาลาเอนกประสงค์เหล่านี้ก็คือของขวัญหรือของกำนัลรูปแบบหนึ่งเช่นกัน ขณะเดียวกันเจ้าของฟาร์มก็ใช้โอกาสการมอบของขวัญนี้เพื่อสร้างชื่อเสียงและการยอมรับจากคนในชุมชนในฐานะที่เป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงาม (จิรวัดน์, 2554)

ขณะที่ในบางบริบทของสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่ก็พบว่า “การมอบของขวัญ” หรือ “การให้” อาจไม่ได้เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนโดยตรง แต่อาจเกิดขึ้นระหว่างบริษัททุนกับคนในชุมชนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ให้บริษัททุนสามารถประกอบธุรกิจในชุมชนได้ราบรื่น ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ชัดคือ การที่บริษัทธุรกิจเกษตรส่งตัวแทนของบริษัท (มีหลายชื่อเรียก เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการขาย สัตวบาล ตัวแทนบริษัท เจ้าหน้าที่ของบริษัทฯ) เข้าไปมอบของขวัญหรือของกำนัลให้กับเกษตรกรที่ทำสัญญาการเกษตรร่วมกับบริษัทเหล่านั้นในวาระโอกาสสำคัญ หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานบุญ

ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานวันปีใหม่ ก็เพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและให้เกษตรกรที่ทำสัญญาร่วมกับบริษัททำงานให้กับบริษัททุนเหล่านั้นอย่างเต็มที่ด้วยความภักดี (จิรวรรณ, อ้างแล้ว) เช่นเดียวกับการศึกษาของสิบสกุล (2556) ที่ศึกษาสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่ในอำเภอสนทวาย ก็ได้อธิบายในทำนองเดียวกันว่าโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนได้พยายามเสนอมอบสิ่งของ ของกำนัล การช่วยเหลืออันหลากหลาย รวมถึงการสร้างกลยุทธ์ในการบริการด้านต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชน เช่น เจ้าของโรงงานส่งตัวแทนเข้าร่วมประเพณีถวายเทียนพรรษา การทอดผ้าป่าร่วมกับคนในชุมชนการอนุญาตให้คนในชุมชน (ที่ส่วนใหญ่เป็นคนงานในโรงงาน) ลาหยุดงานในช่วงประเพณีปีใหม่เมือง อนุญาตให้ลาหยุดในช่วงงานปอยหลวง⁴ หรืออาจช่วยเหลือร่วมมือกับกิจกรรมในท้องถิ่น เช่น สร้างป้อมยามรักษาความสงบใกล้หมู่บ้าน ปลูกต้นไม้ร่วมกับเทศบาล ร่วมเก็บขยะในลำน้ำ ขุดลอกเหมืองสาธารณะหรือนโยบายต่าง ๆ ภายใต้งบเรียบที่วาดด้วยเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร (Corporate Social Responsibility-CSR) เป็นต้น ซึ่งสิบสกุล (2556: 188 – 193) ก็สรุปว่าการกระทำเช่นนี้ของเจ้าของโรงงานก็เป็นการกระทำในลักษณะของกลยุทธ์เพื่อหวังการแลกเปลี่ยนผลตอบแทนในหลายด้าน ได้แก่ ลดความขัดแย้ง ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมกับคนในชุมชนใกล้เคียงที่อาจได้รับผลกระทบจากโรงงาน หรือเป็นการจูงใจให้คนในชุมชนไปทำงานให้โรงงานมากขึ้น โรงงานก็จะสามารถรักษากำลังการผลิตและสามารถพัฒนาธุรกิจต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้นการได้กลับมาอ่านงานด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยายุคเก่าเรื่อง The Gift ขึ้นนี้ นอกจากจะได้เข้าใจถึงระบบของขวัญและการแลกเปลี่ยนในบริบทสังคมยุคโบราณแล้ว การได้อ่านงานชิ้นนี้ยังเป็นการเปิดโลกทัศน์และต่อยอดมุมมองทางการศึกษาสังคมเกษตรสมัยใหม่ทำให้ผู้เขียนได้มีโอกาสดิวิเคราะห้ ใคร่ครวญ ถกเถียงและโต้แย้งกับมโนทัศน์ว่าด้วยเรื่องของขวัญและการแลกเปลี่ยนที่ทันสมัยและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งผู้เขียนยังมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่างานทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยายุคเก่าชิ้นนี้ของ Marcel Mauss จะสร้างแรงบันดาลใจและเปิดมุมมองใหม่ ๆ ให้กับท่านผู้อ่านด้วยเช่นกัน

⁴ งานปอยหลวง ทางภาคเหนือหมายถึง งานพิธีเฉลิมฉลองใหญ่ของหมู่บ้านซึ่งเป็นการฉลองถวายเป็นพุทธบูชาของวัดหรือฉลองสิ่งก่อสร้างที่ชาวบ้านช่วยกันทำขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สาธารณะ เช่น ฉลองวิหาร ฉลองศาลาการเปรียญ โดยปกติมักจัดในช่วงเดือน 5 จนถึงเดือน 7 เหนือ (ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ถึง พฤษภาคมของทุกปี) อ่านเพิ่มเติมได้ที่ <http://chomtong.com/html/poyluang.html>

เอกสารอ้างอิง

- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (2558). “สด! แม่สละชีวิตลงไปช่วยลูก 3 ขวบกำลังจมน้ำ”. แหล่งที่มา <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/647397.25> พฤศจิกายน 2558.
- จิรวัดน์ รักชาติ. (2554). *การเปลี่ยนแปลงและการควบคุมการทำฟาร์มไก่ไข่: ผู้ผลิตรายย่อย ชุมชนและธุรกิจการเกษตร*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2555). *ฝรั่งควัก 20 ยูโรให้ทานลุงเอี่ยม*. <http://www.thairath.co.th/content/246767>. 25 พฤศจิกายน 2558.
- ปนัดดา ชำนาญสุข. (2550). “สองเรา: มอเตอร์ไซด์กับการหลงใหลคลั่งไคล้วัตถุในโลกของวัยรุ่น”. *การเดินทางของสินค้าสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). หน้า 139 – 199.
- รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์ (บก.). (2556). *ของขวัญ จากการบวงสรวงเทพเทวาถึงเศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ของ บุรีรัมย์. จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 16(81)*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). หน้า 4 – 5.
- สืบสกุล กิจนุกร. (2554). “ตรรกะทางวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการควบคุมคนงานในห่วงโซ่การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารยุคโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาโรงงานผลิตผักและผลไม้แช่แข็งส่งออกแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่”. ใน *จามะรี เชียงทอง* (บก.). *วารสารสังคมศาสตร์ 25(1)*. หน้า 173 – 198.
- Appadurai, Arjun. (1986). *The Social Life of Things: commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malinowski, Bronislaw. (1953). *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea*. New York: E.P. Dutton.
- Mauss, Marcel. (1990). *The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies*. London: Routledge.

